Kokkuvõte

Eestis kui Mandri-Euroopa õigussüsteemi kuuluvas riigis on inimõiguste kaitse alusdokumendiks põhiseadus. 1992. aastal vastu võetud põhiseaduse teine peatükk, kus sätestatakse põhiõigused, vabadused ja kohustused, on mahukaim. Põhiõiguste tõlgendamisel on abiks põhiseaduse põhiprintsiibid, milleks on muu hulgas inimväärikuse, sotsiaalriigi, demokraatia ja õigusriigi põhimõtted, mis on tunnustatud kõigis tänapäeva demokraatlikes riikides. Lisaks sisaldab põhiseadus nn arenguklauslit (§ 10), mille kohaselt ei ole välistatud muud õigused, vabadused ja kohustused, mis tulenevad põhiseaduse mõttest või on sellega kooskõlas. See säte võimaldab põhiseaduses loetletud õiguste edasiarendamist ja tõlgendamist kooskõlas rahvusvaheliste ja piirkondlike inimõigusalaste dokumentidega.

Põhiseaduses peetakse oluliseks kõikide võrdsust seaduse ees ning diskrimineerimise keeldu. Diskrimineerimise keelamise kriteeriumide loetelu on lahtine, võimaldades reageerida negatiivselt diskrimineerimisele ka konkreetselt nimetamata seisundi või asjaolude alusel, nagu seksuaalne sättumus ja sooline identiteet. Põhiõigusi võib siiski ka piirata – absoluutseid õigusi on vähe ning eelkõige tuleb saavutada erinevate huvide ja õiguste tasakaal. Põhiõiguste riivet ei tohi segi ajada põhiõiguste rikkumisega.

Põhiseaduses on ette nähtud, et õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus (§ 14). Võimude lahususe põhimõte, mille kohaselt erinevad võimuharud tasakaalustavad ja kontrollivad üksteist, peab aitama järgida põhiõigusi igal tasandil. Kui kuskil on siiski eksitud, peaks olema tagatud vigade parandamise ja heastamise võimalus.

Elu on muidugi keerulisem. Alati ei suudeta seadusloomes ja täitevvõimu tasandil jälgida, et kõik õigusnormid vastaksid põhiseaduse sättele või mõttele, muu hulgas põhjusel, et põhiseaduse tõlgendamisel tuleb arvestada ka rahvusvahelise õigusega. See võib juhtuda ressursipuuduse tõttu, aga teinekord ka teadlikumalt, kui poliitiline eesmärk sisaldabki endas võimalikku vastuolu kellegi põhiõigusega. Teatud olukordades ei olegi võimalik teha otsust, mis kõigile meeldiks, ning sellisel juhul peab isik, kes leiab, et tema põhiõigusi on ebaproportsionaalselt riivatud, pöörduma

kohtusse. Ent kuigi Eestis on igaühel õigus kohtusse minna (§ 15), ei jõua kõik rikkumised kohtuni. Mitte igaüks ei soovi seda põhiseaduslikku õigust kasutada ja kahjuks ei kasuta iga kohtusse pöörduja õigeid õiguskaitsevahendeid.

Õigustloovate aktide põhiseaduspärasuse tagamisel on oluline koht Riigikohtul kui põhiseaduslikkuse järelevalvajal. Selleks, et Riigikohus saaks seda ülesannet täita, peab keegi küsimuse Riigikohtusse viima. Lisaks kohtutele, kes saavad põhiseaduslikkuse järelevalve algatada konkreetse kohtuasja raames, on oluline roll õiguskantsleril ja Vabariigi Presidendil, kes teevad abstraktset, konkreetse vaidluse välist normikontrolli. Aga ka nende ressurss ei ole piisav selleks, et tagada arutelu iga võimaliku puudujäägi üle. Lisaks jäävad alati alles piiripealsed juhtumid, kus ühelt poolt võib rääkida vastuolust põhiseadusega, ent teise nurgalt saab väita, et tegemist oli hoopis rahva tahet ellu viiva seadusandja kaalutlusõigusega.

Kuigi võiks arvata, et mida rohkem õigusi on kaitstud, seda parem – inimõiguste kaitse on aja jooksul selgelt laienenud –, tekivad erinevate individuaalsete huvide või individuaalsete ja kollektiivsete õiguste vahel vasturääkivused ning päriselus tuleb leida nende vahel õiglane tasakaal. See aga ei ole kunagi kõigi jaoks ühe tähendusega. Ka alates 2020. aastast kogu maailma, sealhulgas Eestit räsiv Covid-19 pandeemia näitab, kui erineval seisukohal võidakse olla selles, kas mingid piirangud riivavad ja rikuvad põhiõigusi ülemäära, või on need vältimatult vajalikud, et tagada põhiõigus elule ja tervisele, ega kujuta riivest hoolimata rikkumist. Väiksemal skaalal tuleb analoogseid kaalumisi teha iga päev paljudes küsimustes ja keegi võib alati tunda, et tema suhtes on käitutud ebaõiglaselt.

Kuigi Eesti Vabariigi põhiseaduse vastuvõtmisel ei võidud teada, milline areng maailmas ja Eestis tulevikus aset leiab, tagab põhiseadus ka praegu inimõiguste tõhusa kaitse. Senikaua, kuni Eesti on demokraatlik õigusriik ja kõik riigivõimuharud lähtuvad tahtest kaitsta põhiõigusi ja vabadusi ning järgida rahvusvahelisi inimõiguste standardeid, ei pea üksikisik Eestis kartma. Aga vahel tuleb oma õiguste kaitseks ise aktiivsust üles näidata.